

Олег Сербін,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Світлана Галицька,

мол. наук. співробітник НБУВ

Розвиток таблиць класифікації НБУВ як відображення інноваційної трансформації бібліотечно-інформаційної діяльності

У публікації здійснено аналітичний огляд таблиць класифікації НБУВ. Йдеться про розвиток змістовної та структурної складових даних таблиць як відображення інноваційної трансформації бібліотечно-інформаційної діяльності. Розглянуто структурні властивості таблиць класифікації НБУВ у проекції на організаційні характеристики бібліотечного каталогу. Окреслено основні напрями динаміки таблиць класифікації в контексті інноваційної діяльності бібліотеки.

К л ю ч о в і с л о в а: таблиці класифікації, рубрикатор, інновація, каталог.

The publication deals with an analytical review of the Vernadsky National library of Ukraine tables of classification. Information as for the development of content and structural components of the data tables as a reflection of innovative library and information activities transformation is presented. The basic structural properties of the Vernadsky National library of Ukraine tables of classification are considered in the projection on the organizational characteristics of the library catalog. The relevance and main directions of dynamic tables of classification in the context of innovation library are defined.

К e y w o r d s: tables of classification, index, innovation, catalog.

Динаміка змісту таблиць бібліотечної класифікації межує з інформаційним мовчанням та інформаційним шумом. Упевненість у тому, що зміст таблиць класифікації змінюється еволюційно, не знімає відповідальності зі спеціаліста щодо грамотності та компетентного визначення суті певного явища або поняття в процесі створення даних таблиць. Тому розвиток науки супроводжується динамікою бібліотечних класифікацій, що, в свою чергу, забезпечується інноваційністю підходів та можливостей аналізу й впорядкування інформації. Дослідження динамічного розвитку таблиць класифікації у контексті інноваційності змісту останніх вирізняється своєю актуальністю. Адже таблиці класифікації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) характеризуються, окрім актуальності змісту та високого ступеня деталізації, інноваційністю поєднання цих двох складових у контексті дієвості пошукового та допоміжного апарату даних таблиць. Саме тому об'єктом даної публікації є таблиці класифікації НБУВ в умовах інноваційної трансформації бібліотечно-інформаційної діяльності. Предметом – розвиток таблиць класифікації НБУВ, зумовлений інноваційною трансформацією

бібліотечно-інформаційної діяльності. Метою публікації є визначення основних рис динамічності розвитку таблиць класифікації з огляду на інноваційність змісту останніх та методів їх організації.

Традиційні методи змінюються під впливом інноваційного змісту таблиць класифікації і цілком закономірно, що інноваційному сьогоденню передують досвід традицій щодо розроблення та впровадження бібліотечних класифікацій. У підтвердження цього варто пригадати розширене засідання Інформаційно-бібліотечної ради НАН України 1994 р., на якому розглядався комплекс проблем, пов'язаних зі створенням єдиної інформаційно-бібліотечної системи України, у т. ч. – питання «приведення таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації у відповідність з рівнем сучасного наукового знання, потребами створення єдиної інформаційно-пошукової мови автоматизованої інформаційно-пошукової системи України» [9, с. 1].

Нагальність вирішення цього питання зумовлюють політичні зміни у світі, у житті нашої країни, наукові відкриття й винаходи, поява новітніх технологій, у т. ч. інформаційних, тобто «з динамікою розвитку науки в цілому і окремих галузей останньої, зокрема, потрібно було змінювати змістовну складо-

ву ББК в рамках адаптації класифікації до існуючих на той час реалій життя» [13, с. 79]. Перед фахівцями відділу систематизації НБУВ, зацікавленими у вдосконаленні технології та методики наукового опрацювання джерел інформації, проблема модернізації робочих таблиць класифікації через низку причин постала особливо гостро.

По-перше, генеральний систематичний каталог НБУВ був побудований на основі повного варіанта таблиць Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) для наукових бібліотек. Перше видання таблиць ББК для наукових бібліотек вийшло друком у 1960–1968 рр. (25 випусків). Здебільшого цими випусками, з урахуванням доповнень до окремих розділів, що надходили пізніше, а також власних напрацювань, систематизатори користуються й досі. Сьогодні розробленням і уточненням ББК керує Науково-дослідний центр розвитку ББК Російської державної бібліотеки. Він відповідає за видання і використання ББК. 2001 р. розпочато випуск «Середніх таблиць», які нині є основними. Але для НБУВ цих таблиць недостатньо.

По-друге, випуски таблиць ББК є російськомовними. Для роботи з каталогами бібліотеки систематизатори, на жаль, не мали готових україномовних таблиць і витрачали час на переклад найменувань рубрик та методичних вказівок до них.

По-третє, технічний стан більшості випусків таблиць ББК давно вже є незадовільним. В останні роки кілька випусків вдалося відреставрувати, але це не вирішило проблеми загалом. До того ж, виправлення, доповнення і найменування відкритих рубрик, котрі роками вносилися безпосередньо на сторінки видань, теж не покращують зовнішнього вигляду цих документів (з деякими з них вже просто незручно працювати).

На жаль, жодна установа України не має ліцензії на підготовку й випуск таблиць ББК українською мовою. Над створенням україномовної класифікації працюють спеціалісти Книжкової палати України, але для реалізації проекту «Класифікаційна система України» (1997) [16, с. 8] вони обрали Універсальну десяткову класифікацію (УДК). У 1995 р. було започатковано моніторинг та аналіз класифікаційних систем, задля перспективного їх (або однієї з них) адаптування і використання на теренах України [11, с. 3]. Потім, за результатами проведеної роботи, приступили до перекладу та адаптації Універсальної десяткової класифікації. Цей вибір мотивувався, по-перше тим, що у разі неприйняття рішення про переклад УДК всі науково-технічні видавництва, органи науково-технічної

інформації, майже 50 тис. бібліотек змушені були б користуватися або застарілими, або російськомовними виданнями, котрі вже готувалися у Росії. А цього не можна було допускати: на той час вже набув чинності Закон України «Про державну мову». По-друге, Книжкова палата упродовж усього свого існування працювала як над УДК, так і безпосередньо з УДК, використовуючи цей інформаційний продукт у своїй роботі. Тому й було підписано угоду з Консорціумом УДК (власником міжнародного англійськомовного еталона УДК Master Reference File) та придбано ліцензію на підготовку й випуск таблиць УДК українською мовою. Для реалізації проекту в Книжковій палаті утворили відділ класифікаційних систем, який здійснює переклад таблиць, редагує текст рубрик УДК, узгоджує термінологію з галузевими фахівцями, готує видання таблиць УДК тощо.

Бібліотеки ж, які працюють за ББК, змушені вирішувати проблеми, пов'язані з розвитком, удосконаленням, актуалізацією своїх систематичних каталогів, побудованих на базових випусках таблиць ББК, власними силами. У НБУВ, наприклад, цю роботу розпочали з укладання і підготовки до друку випусків «Рубрикатора НБУВ» (далі – Рубрикатор).

Варто відзначити, що систематична частина кожного випуску – це, по суті, перелік рубрик певного розділу, відкритих у генеральному систематичному каталозі бібліотеки, тобто робочі таблиці класифікації, розроблені з урахуванням особливостей структури фондів НБУВ шляхом уточнення, доопрацювання видання таблиць ББК зі збереженням структури та змісту таблиць ББК, а також з дотриманням методики систематизації. Вони є одним з видів обов'язкової службової документації довідкового апарату систематизатора [1, с. 30–31]. Зауважимо, що відсутність належного методичного забезпечення процесу опрацювання документів може негативно впливати на формування каталогу, і, як результат, знижувати загальний рівень інформаційно-пошукової системи бібліотеки.

Розпочата робота над підготовкою випусків Рубрикатора виявилася дуже цікавою, хоча, за відсутності відповідного досвіду, є досить складною. Справа у тому, що формують і упорядковують розділи Рубрикатора співробітники відділу систематизації, завантажені щоденною поточною роботою.

Під час розроблення проектів розділів Рубрикатора ми зверталися за консультаціями до спеціалістів інститутів НАН України, вищих навчальних закладів, які допомагали вирішувати складні питання, зокрема, стосовно використання наукової термінології.

Під час розроблення перших двох випусків («Таблиці територіальних типових поділів» [15] і розділу «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування» [4]) було вирішено питання щодо структури випусків, їх змістового наповнення, доповнення довідкових частин випусків енциклопедичними довідками та термінологічними словниками з певної галузі знань, відпрацьовано стиль оформлення та ін.

Розпочата робота поступово трансформувалася у цілий комплекс робіт, який охоплює питання ведення генерального систематичного каталогу бібліотеки (аналіз структури, редагування розділів і підрозділів каталогу на базі повного варіанта таблиць ББК для наукових бібліотек з урахуванням спеціальних типових поділів і планів розташування, вдосконалення їх змісту і структури, укладання повного переліку рубрик розділу тощо) і процеси, безпосередньо пов'язані з підготовкою випусків Рубрикатора до видання (підготовка систематичної, алфавітної та довідкової частин Рубрикатора, вступів до кожної частини, отримання рецензій, консультацій, рекомендацій, пропозицій, зауважень від науковців, фахівців певної галузі науки (техніки), мовознавців, бібліографів, робота над укладеним текстом з урахуванням висловлених рекомендацій та зауважень тощо). Робота з підготовки випусків Рубрикатора, який є складноскладеною системою ступеневої деталізації (тобто має розподілення на таблиці поділів, розділи, підрозділи), проводиться послідовно: почергово висвітлюється та чи інша галузь науки.

На сьогодні вже вийшли друком такі випуски:

- «Таблиці територіальних типових поділів» (2004 р.);
- розділ «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування» (2005 р.);
- підрозділ «М1 Технологія деревини» [5] (2006 р.);
- підрозділ «М2/7 Виробництва легкої промисловості» [6] (2007 р.);
- «Таблиці етнічних типових поділів» [14] (2007 р.);
- підрозділ «М8 Поліграфічне виробництво» [7] (2008 р.);
- підрозділ «М9 Фотокінотехніка» [8] (2009 р.);
- розділ «Ж Техніка і технічні науки у цілому» [2] (2010 р.);
- розділ «Н Будівництво» [10] (2010 р.);
- підрозділ «381 Кібернетика. 397 Інформаційна та обчислювальна техніка» [3] (2011 р.)

«Таблиці територіальних типових поділів» і «Таблиці етнічних типових поділів» – допоміжні таблиці, призначені для розкриття, відповідно, те-

риторіального і етнічного аспектів змісту документів. Решта випусків – розділи та підрозділи відділу «Ж/О Техніка. Технічні науки».

Підрозділи «М1 Технологія деревини», «М2/7 Виробництва легкої промисловості», «М8 Поліграфічне виробництво» і «М9 Фотокінотехніка» є складниками розділу «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка». Ці підрозділи не пов'язані один з одним технологічно, вони призначені для систематизації документів з різних галузей технічних наук. Тому було вирішено готувати кожний з них як окремий випуск Рубрикатора, що дало змогу збільшити обсяг алфавітно-предметних покажчиків (ключові слова – не тільки іменники, як у великих розділах, а й прикметники) і кількість термінів з поясненнями у тлумачних словниках.

Підрозділ «381 Кібернетика. 397 Інформаційна та обчислювальна техніка», надрукований 2011 р., є складником розділу «3 Енергетика. Радіоелектроніка», робота над яким ще триває. У 2012 р. передбачено завершити укладання систематичної частини підрозділу «396 Автоматика і телемеханіка», укласти алфавітну і довідкову частини підрозділу, а також розпочати роботу з Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України щодо використання у підрозділі галузевої термінології.

У 2011 р. було завершено укладання систематичної, алфавітної, довідкової частин розділу «И Гірнична справа».

А нинішнього року плануємо укласти усі три частини підрозділу «У052 Облік. Аудит» розділу «У Економіка. Економічні науки», систематичні частини підрозділів «Ч21 Наука. Науково-дослідна робота» і «Ч23 Наукова інформація» розділу «Ч Культура. Наука. Освіта», а також приступити до укладання систематичної частини розділу «О Транспорт».

Зрештою, колектив розробників ставить перед собою завдання не тільки укладати розділи Рубрикатора, здійснювати підготовку випусків до друку, а й своєчасно інформувати бібліотечну спільноту про наступні етапи і плани укладання, оновлення, удосконалення певних розділів і підрозділів, підтримання їх в актуальному стані тощо. Цим самим забезпечуватиметься виконання пункту шостого постанови Інформаційно-бібліотечної ради НАН України від 10.02.94 р.: «матеріали про хід роботи щодо удосконалення класифікації наук та бібліотечно-бібліографічної класифікації систематично публікувати у журналі «Бібліотечний вісник» [9, с. 2]. Спеціалісти відділу систематизації зацікавлені у тому, щоб поділитися накопиче-

ним досвідом щодо прийняття та реалізації методичних рішень у процесі упорядкування каталогів, систематизації надходжень. А взагалі, НБУВ спроможна надавати методичну допомогу бібліотекам України, зокрема книгозбірням НДУ НАН України, з широкого кола питань використання класифікаційних систем. Адже наша установа має статус національної, тобто вона є провідним державним культурним, освітнім, науково-інформаційним закладом, одна з функцій якого – методичне забезпечення вирішення питань бібліотекознавства, бібліографознавства тощо. Особливо актуальною, на наш погляд, є інформація про вирішення складних питань систематизації документів, деталізації певних рубрик, визначення місця новітніх явищ, процесів, предметів у структурі розділів Рубрикатора, які охоплюють усі галузі наукового знання.

Наприклад, у зв'язку з постійним зростанням надходжень з питань сертифікації продукції виникла необхідність розроблення відповідних рубрик у розділах технічних наук. Раніше термін «сертифікація» у цих розділах був відсутнім. Спочатку ми прийняли методичне рішення про відкриття у розділі «Ж Техніка і технічні науки» рубрики «Ж609.002 Сертифікація продукції» (за аналогією з рубрикою «Ж609.001 Класифікація, номенклатура і асортимент продукції»). Таким чином, уможливилась побудова подібних рубрик у будь-якому розділі технічних наук приєднанням закінчення 002 до індексів, утворених за допомогою типового поділу – 9 (Продукція. Товарознавство). Так, у підрозділі «К5 Загальна технологія машинобудування» відкрито рубрику «К5-900.2 Сертифікація продукції машинобудування і обробки металів».

Рубрикатор постійно доповнюється термінами та поняттями, які означають нові матеріали, вироби. Наприклад, рубрика підрозділу «М2/7 Виробництва легкої промисловості» у базовому виданні мала вигляд:

М387.2 Производство изделий для лечебных целей

Лечебное белье, вязаные кровеносные сосуды и др.

У Рубрикаторі вона набула такого вигляду:

М387.2 Виробництво трикотажних виробів медичного призначення

Санітарно-гігієнічні вироби (лікувальна білизна тощо); лікувально-профілактичні вироби (перев'язувальний матеріал, фільтри для переливання крові, плазми тощо, панчішно-шкар-

петкові вироби для лікування варикозного розширення вен, радикулітів тощо); хірургічні вироби для внутрішнього протезування (сітчасті полотна для фіксування внутрішніх органів, в'язані кровоносні судини тощо)

Деякі нові поняття з'являються у Рубрикаторі одночасно у різних розділах. Так, термін «геотекстиль» отримав місце під рубрикою «М377.9 Інші текстильні тканини» (підрозділ «М3 Текстильне виробництво»). Під цим індексом збирається література з виробництва геотекстилю та його властивостей. Література з використання геотекстилю в окремих галузях народного господарства збирається у відповідних розділах Рубрикатора. Наприклад, розділ «Н Будівництво» має рубрику, під якою збирається література з використання геотекстилю як матеріалу для зміцнювання ґрунтів:

Н581.308 Конструктивні методи зміцнення ґрунтів

Металеві шпунтові стінки армування ґрунтів сітками з полімерів; ґрунт в об'ємі; ґрунтові подушки та відсіпки; ґрунтові та піщані палі; армування ґрунтів нетканними матеріалами; армування ґрунтів геосинтетичними матеріалами; армування ґрунтів сітками з полімерів; геоккомпозити; геомати; геомембрани; георешітки; геосинтетичні глиномати; геосітки; геотекстиль

Тлумачний словник до розділу містить пояснення цього терміна:

«Геотекстиль – проникний полімерний матеріал (тканинний, нетканинний або трикотажний), який використовують у геотехнічних і цивільних будівельних спорудах».

Таким чином, на сьогоднішній день, відбувається трансформація бібліотечно-інформаційної діяльності інноваційного характеру, особливо це стосується створення та розвитку україномовних бібліотечно-бібліографічних класифікаційних систем. Це зумовлено, у першу чергу, свідомим, професійним розумінням необхідності проведення робіт з перекладу, адаптації та модернізації класифікаційних систем, виробництва інших держав, задля оптимального їх використання на теренах України.

Робота, що проводилась, проводиться і буде проводитись у НБУВ, націлена на формування дійсно робочих таблиць класифікації у широкому розумінні цього слова. Рубрикатор, як окремо видане фізичне відображення робочих таблиць НБУВ націлений на адекватне висвітлення усього роз-

майття Генерального систематичного каталогу бібліотеки, враховуючи динаміку знань та термінологічне оновлення понятійного апарату сучасних галузей життя [12, с. 19–20].

Враховуючи ж статус та значення НБУВ, з огляду на кількісну та якісну характеристику її фонду, можна говорити про реальне уможливлення використання класифікаційних та методичних рішень, представлених у відповідних випусках Рубризатора, обласними і центральними міськими бібліотеками, районними і сільськими бібліотеками, бібліотеками вишів, середніх спеціальних навчальних закладів, шкіл, профспілкових, академічних, медичних та сільськогосподарських установ (розділи суспільних наук), а також бібліотеками загальнодержавного рівня – бібліотеками, котрі за часів СРСР користувались і (сьогодні у переважній більшості також) користуються ББК, класифікацією, на основі повного варіанта якої і були сформовані робочі таблиці НБУВ для наукових бібліотек. Тому хотілося б запросити колег-систематизаторів з інших бібліотек до обговорення загальних проблем, пов'язаних з розвитком класифікаційних систем, зі створенням та удосконаленням розвинутих лінгвістичних засобів упорядкування і розкриття знань, які повністю відповідають основній функції інформаційно-пошукової мови – задовольняти потреби користувачів у необхідній інформації та служити актуальним засобом орієнтування у вітчизняному інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. Альтишуллер В. А., Сукиасян Э. Р. Систематический каталог : проблемы и перспективы / В. А. Альтишуллер, Э. Р. Сукиасян // Систематический каталог : вопросы теории и практики. – М. : ГБЛ, 1981. – С. 6–40.
2. Ж Техніка і технічні науки у цілому / А. Г. Бровкін, Н. О. Артющенко, С. В. Галицька, І. А. Зарічняк ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 239 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).
3. 381 Кібернетика, 397 Інформаційна та обчислювальна техніка / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [К. В. Лобузін (канд. техн. наук, авт.-уклад.) та ін. ; голов. ред. О. С. Онищенко, акад. НАН України]. – К., 2011. – 249 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).
4. К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування / Н. О. Артющенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.); НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2005 – 587 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).
5. М1 Технологія деревини / Н. О. Артющенко, А. Г. Бровкін (кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за

вип.); НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2006 – 198 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).

6. М2/7 Виробництва легкої промисловості: підрозділ / Н. О. Артющенко ; голов. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 374 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).

7. М8 Поліграфічне виробництво : підрозділ / Н. О. Артющенко [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 196 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).

8. М9 Фотокінотехніка / А. Г. Бровкін [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2009. – 227 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).

9. Матеріали розширеного засідання Інформаційно-бібліотечної ради НАН України : питання перегляду класифікації наук, удосконалення ББК, організації централізованої каталогізації друкованої продукції в Україні / уклад. : І. А. Зарічняк, А. А. Свобода ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К., 1994. – 28 с.

10. Н Будівництво / авт. кол. : А. Г. Бровкін (канд. іст. наук, кер.), С. В. Галицька, І. А. Зарічняк (відп. за вип.), В. А. Якушко ; голов. ред. О. С. Онищенко, акад. НАН України ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 598 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).

11. Сенченко М. На черзі кооперативна каталогізація / М. Сенченко // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 8. – С. 3.

12. Сербін О. «Рубризатор НБУВ»: історія започаткування та структурний аналіз / Олег Сербін // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 1. – С. 17–20.

13. Сербін О. О. Використання бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку / О. О. Сербін // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 19. – С. 77–83.

14. Таблиця етнічних типових поділів / авт.-уклад. А. Г. Бровкін, Л. В. Головіна, І. А. Зарічняк ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 284 с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).

15. Таблиці територіальних типових поділів / І. І. Багрій, А. Г. Бровкін (кер.), Л. В. Головіна, І. А. Зарічняк (відп. за вип.); НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2004 – 769с. – (Рубризатор Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського).

16. Універсальна десяткова класифікація : у 2 кн. Кн. 1. Таблиці : пер. з англ. / голов. ред. М. І. Сенченко ; USD Consortium, Кн. палата України. – К. : Кн. палата України, 2000. – 932 с.